

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (πρώτο τμήμα)

της 28ης Ιουλίου 2016*

«Προδικαστική παραπομπή — Προστασία των καταναλωτών — Οδηγία 93/13/ΕΟΚ — Καταχρηστικές ρήτρες στις συμβάσεις που συνάπτονται με καταναλωτές — Σύμβαση δανείου περιέχουσα καταχρηστική ρήτρα — Αναγκαστική εκτέλεση διαιτητικής αποφάσεως εκδοθείσας κατ' εφαρμογήν της ρήτρας αυτής — Ευθύνη κράτους μέλους για ζημίες που προκαλούνται σε ιδιώτες λόγω παραβιάσεως του δικαίου της Ένωσης καταλογιστέας σε εθνικό δικαστήριο — Προϋποθέσεις θεμελιώσεως — Ύπαρξη κατάφωρης παραβιάσεως του δικαίου της Ένωσης»

Στην υπόθεση C-168/15,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Okresný súd Prešov (πρωτοδικείο Prešov, Σλοβακία) με απόφαση της 12ης Μαρτίου 2015, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 14 Απριλίου 2015, στο πλαίσιο της δίκης

Milena Tomášová

κατά

Slovenská republika – Ministerstvo spravodlivosti SR,

Pohotovosť s. r. o.,

παρισταμένης της:

Združenie na ochranu občana spotrebiteľa HOOS,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (πρώτο τμήμα),

συγκείμενο από τους R. Silva de Lapuerta (εισηγήτρια), πρόεδρο τμήματος, και J.-C. Bonichot, C. G. Fernlund, S. Rodin, και E. Regan, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: N. Wahl

γραμματέας: A. Calot Escobar

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

— η Σλοβακική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την B. Ricziονά,

* Γλώσσα διαδικασίας: η σλοβακική.

- η Τσεχική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους M. Smolek και J. Vláčil, καθώς και από την S. Šindelková,
 - η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους A. Tokár, D. Roussanov και M. Κωνσταντινίδη,
- αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 14ης Απριλίου 2016,
- εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά τις προϋποθέσεις θεμελιώσεως της ευθύνης κράτους μέλους για ζημίες που προκλήθηκαν σε ιδιώτες λόγω παραβιάσεως του δικαίου της Ένωσης καταλογιστέας σε εθνικό δικαστήριο.
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της M. Τομάšovά, αφενός, και της Slovenská republika – Ministertsvo spravodlivosti SR (Σλοβακικής Δημοκρατίας – Υπουργείου Δικαιοσύνης της Σλοβακικής Δημοκρατίας, στο εξής: Σλοβακική Δημοκρατία) και της Pohotovosť s. r. o., αφετέρου, σχετικά με την εκτέλεση διαιτητικής αποφάσεως βάσει της οποίας υποχρεώθηκε η M. Τομάšovά να καταβάλει χρηματικά ποσά συνδεδεμένα με σύμβαση καταναλωτικού δανείου.

Το νομικό πλαίσιο

- 3 Το άρθρο 3 της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές (ΕΕ 1993, L 95, σ. 29), ορίζει τα εξής:

«1. Ρήτρα σύμβασης που δεν απετέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης θεωρείται καταχρηστική όταν, παρά την απαίτηση καλής πίστης, δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών, τα απορρέοντα από τη σύμβαση..

2. Θεωρείται πάντοτε ότι η ρήτρα δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως όταν έχει συνταχθεί εκ των προτέρων και όταν ο καταναλωτής, εκ των πραγμάτων, δεν μπόρεσε να επηρεάσει το περιεχόμενό της, ιδίως στα πλαίσια μιας σύμβασης προσχωρήσεως.

Το γεγονός ότι για ορισμένα στοιχεία κάποιας ρήτρας ή για μια μεμονωμένη ρήτρα υπήρξε ατομική διαπραγμάτευση, δεν αποκλείει την εφαρμογή του παρόντος άρθρου στο υπόλοιπο μιας σύμβασης, εάν η συνολική αξιολόγηση οδηγεί στο συμπέρασμα ότι, παρ' όλα αυτά, πρόκειται για σύμβαση προσχώρησης.

Εάν ο επαγγελματίας ισχυρίζεται ότι για μια τυποποιημένη ρήτρα υπήρξε ατομική διαπραγμάτευση, φέρει το βάρος της απόδειξης.

3. Το παράρτημα περιέχει ενδεικτικό και μη εξαντλητικό κατάλογο ρητρών που είναι δυνατόν να κηρυχθούν καταχρηστικές.»

- 4 Το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής προβλέπει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη θεσπίζουν διατάξεις σύμφωνα με τις οποίες οι καταχρηστικές ρήτρες σύμβασης μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, τηρουμένων των σχετικών όρων της εθνικής νομοθεσίας, δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές, ενώ η σύμβαση εξακολουθεί να δεσμεύει τους συμβαλλόμενους, εάν μπορεί να υπάρξει και χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

- 5 Η Μ. Τομάσονά είναι συνταξιούχος η οποία έχει ως μόνη πηγή εισοδήματος σύνταξη ύψους 347 ευρώ. Το 2007, σύναψε σύμβαση καταναλωτικού δανείου με την Pohotovosť για τη χορήγηση ποσού 232 ευρώ.
- 6 Η σύμβαση αυτή είχε τη μορφή συμβάσεως προσχωρήσεως και περιείχε ρήτρα παραπομπής σε διαιτησία, βάσει της οποίας αποκλειστική δικαιοδοσία για την επίλυση των σχετικών με τη σύμβαση αυτή διαφορών είχε διαιτητικό δικαστήριο η έδρα του οποίου απείχε περισσότερο από 400 χιλιόμετρα από τον τόπο διαμονής της Μ. Τομάσονά. Εξάλλου, σύμφωνα με την εν λόγω σύμβαση, οι τόκοι υπερημερίας υπολογίζονταν με ετήσιο επιτόκιο ύψους 91,25 %. Επιπλέον, η ίδια σύμβαση δεν όριζε το συνολικό ετήσιο πραγματικό επιτόκιο.
- 7 Η Μ. Τομάσονά, περιερχόμενη σε υπερημερία ως προς την εξόφληση του δανείου και αδυνατώντας να καταβάλει τους τόκους υπερημερίας που είχαν καταστεί απαιτητοί, σύναψε με την Pohotovosť νέο δάνειο ύψους 232,36 ευρώ.
- 8 Με αποφάσεις της 9ης Απριλίου και 15ης Μαΐου 2008 του Stály rozhodcovský súd (μόνιμου διαιτητικού δικαστηρίου, Σλοβακία), η Μ. Τομάσονά υποχρεώθηκε να καταβάλει στην Pohotovosť πλείονα χρηματικά ποσά λόγω μη εξοφλήσεως των επίμαχων δανείων, των τόκων υπερημερίας και των εξόδων διαδικασίας.
- 9 Αφού οι αποφάσεις αυτές περιεβλήθησαν με την ισχύ δεδικασμένου και κατέστησαν εκτελεστές, η Pohotovosť κατέθεσε στις 13 και 27 Οκτωβρίου 2008 αιτήσεις για την έκδοση απογράφων εκτελέσεως ενώπιον του Okresný súd Prešov (πρωτοδικείου Prešov, Σλοβακία), το οποίο τις έκανε δεκτές με τις από 15 και 16 Δεκεμβρίου 2008 αποφάσεις του.
- 10 Κατά την απόφαση περί παραπομπής, οι επίμαχες διαδικασίες αναγκαστικής εκτελέσεως δεν είχαν ακόμη περατωθεί κατά τον χρόνο υποβολής της υπό κρίση αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως.
- 11 Στις 9 Ιουλίου 2010, η Μ. Τομάσονά άσκησε κατά της Σλοβακικής Δημοκρατίας αγωγή αποζημιώσεως με αίτημα την επιδίκαση ποσού ύψους 2 000 ευρώ προς αποκατάσταση ζημίας οφειλομένης, κατ' αυτήν, σε παραβίαση του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης εκ μέρους του Okresný súd Prešov (πρωτοδικείου Prešov), διατεινόμενη ότι, στο πλαίσιο των εν λόγω διαδικασιών, το δικαστήριο αυτό δέχθηκε αιτήσεις εκδόσεως απογράφων βασιζόμενες σε καταχρηστική ρήτρα παραπομπής στη διαιτησία, με σκοπό την είσπραξη χρηματικών απαιτήσεων οι οποίες καθορίστηκαν επίσης βάσει καταχρηστικής ρήτρας.
- 12 Με απόφαση της 22ας Οκτωβρίου 2010, το Okresný súd Prešov (πρωτοδικείο Prešov) απέρριψε την αγωγή της Μ. Τομάσονά ως αβάσιμη με το σκεπτικό ότι η ενάγουσα δεν είχε εξαντλήσει όλα τα ένδικα μέσα που είχε στη διάθεσή της, ότι οι επίμαχες διαδικασίες εκτελέσεως δεν είχαν ακόμη περατωθεί και ότι, κατά συνέπεια, δεν μπορούσε ακόμη να τεθεί θέμα οριστικής επελεύσεως ζημίας, οπότε η εν λόγω αγωγή είχε ασκηθεί προώρως.
- 13 Η Μ. Τομάσονά άσκησε έφεση κατά της αποφάσεως αυτής.

- 14 Με απόφαση της 31ης Ιανουαρίου 2012, το Krajský súd v Prešove (περιφερειακό εφετείο Prešov, Σλοβακία) εξαφάνισε την εν λόγω απόφαση και ανέπεμψε την υπόθεση ενώπιον του Okresný súd Prešov (πρωτοδικείου Prešov).
- 15 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Okresný súd Prešov (πρωτοδικείο Prešov) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:
- «1) Συνιστά κατάφωρη παραβίαση του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης η μη συνάδουσα προς τη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης είσπραξη, στο πλαίσιο διαδικασίας αναγκαστικής εκτελέσεως κατόπιν διαιτητικής αποφάσεως, χρηματικής απαιτήσεως βασιζόμενης σε καταχρηστική συμβατική ρήτρα;
 - 2) Προκύπτει ευθύνη κράτους μέλους για παραβίαση του δικαίου [της Ένωσης] σε περίπτωση κατά την οποία ο διάδικος δεν έχει εξαντλήσει όλα τα ένδικα μέσα που του παρέχει η έννομη τάξη του κράτους μέλους στο πλαίσιο διαδικασίας εκτελέσεως αποφάσεως; Ενδέχεται, λαμβανομένων υπόψη των πραγματικών περιστατικών της υποθέσεως, να προκύπτει η ευθύνη αυτή του κράτους μέλους, εν προκειμένω, πριν ολοκληρωθεί η διαδικασία εκτελέσεως και πριν η ενάγουσα ασκήσει αγωγή λόγω αδικαιολόγητου πλουτισμού;
 - 3) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, συνιστούν επαρκώς πρόδηλη και κατάφωρη παραβίαση του δικαίου [της Ένωσης] οι πράξεις κρατικού οργάνου, όπως αυτές που περιγράφονται στο δικόγραφο της ενάγουσας, λαμβανομένων υπόψη των πραγματικών περιστατικών της υποθέσεως, ιδίως δε της απόλυτης αδράνειας της ενάγουσας και της μη εξαντλήσεως εκ μέρους της όλων των ένδικων μέσων που της παρέχονται βάσει του δικαίου του κράτους μέλους;
 - 4) Σε περίπτωση που διαπιστωθεί κατάφωρη παραβίαση του δικαίου [της Ένωσης] στην υπό κρίση υπόθεση, αντιστοιχεί το ποσό του οποίου την καταβολή αξιώνει η ενάγουσα στη ζημία για την οποία το κράτος μέλος είναι υπεύθυνο; Είναι δυνατόν να θεωρηθεί ότι η ζημία που προβάλλει η ενάγουσα αντιστοιχεί στο ποσό της απαιτήσεως που εισπράχθηκε, το οποίο αποτελεί αδικαιολόγητο πλουτισμό;
 - 5) Έχει η αγωγή λόγω αδικαιολόγητου πλουτισμού, ως ένδικο βοήθημα, προτεραιότητα σε σχέση με την αγωγή αποζημιώσεως;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του πρώτου, του δευτέρου και του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος

- 16 Με το πρώτο, το δεύτερο και το τρίτο ερώτημά του, τα οποία πρέπει να εξετασθούν από κοινού, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινισθεί, κατ' ουσίαν, εάν και υπό ποιες προϋποθέσεις παραβίαση του δικαίου της Ένωσης οφειλόμενη σε δικαστική απόφαση εκδοθείσα στο πλαίσιο διαδικασίας αναγκαστικής εκτελέσεως διαιτητικής αποφάσεως, με την οποία έγινε δεκτό αίτημα καταβολής χρηματικών ποσών προς ικανοποίηση απαιτήσεων βασιζόμενων σε συμβατική ρήτρα που πρέπει να χαρακτηριστεί ως καταχρηστική, συνιστά «κατάφωρη παράβαση» κανόνα δικαίου της Ένωσης δυνάμενη να θεμελιώσει την εξωσυμβατική ευθύνη του οικείου κράτους μέλους.
- 17 Στο πλαίσιο αυτό, το εν λόγω δικαστήριο εγείρει το ζήτημα αν ασκεί συναφώς επιρροή το γεγονός ότι η διαδικασία αυτή εκτελέσεως δεν έχει περατωθεί, το δε πρόσωπο κατά του οποίου κινήθηκε η διαδικασία αυτή τηρεί απολύτως αδρανή στάση, καθόσον δεν έχει εξαντλήσει τα ένδικα βοηθήματα και μέσα, όπως είναι η αγωγή λόγω αδικαιολόγητου πλουτισμού, τα οποία του παρέχει η οικεία έννομη τάξη.

- 18 Κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, η αρχή της ευθύνης του Δημοσίου για ζημίες που υφίστανται οι ιδιώτες λόγω παραβιάσεων του δικαίου της Ένωσης με τις οποίες βαρύνεται το κράτος αυτό είναι σύμφυτη προς το σύστημα των Συνθηκών στις οποίες στηρίζεται η Ένωση (βλ. αποφάσεις της 19ης Νοεμβρίου 1991, Francovich κ.λπ., C-6/90 και C-9/90, EU:C:1991:428, σκέψη 35, της 5ης Μαρτίου 1996, Brasserie du pêcheur και Factortame, C-46/93 και C-48/93, EU:C:1996:79, σκέψη 31, και της 14ης Μαρτίου 2013, Leth, C-420/11, EU:C:2013:166, σκέψη 40).
- 19 Η αρχή αυτή ισχύει σε όλες τις περιπτώσεις παραβίασεως του δικαίου της Ένωσης από κράτος μέλος, τούτο δε ανεξαρτήτως του ποια δημόσια αρχή διέπραξε την παραβίαση αυτή (βλ., σχετικώς, αποφάσεις της 5ης Μαρτίου 1996, Brasserie du pêcheur και Factortame, C-46/93 και C-48/93, EU:C:1996:79, σκέψη 32, της 30ής Σεπτεμβρίου 2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, σκέψη 31, της 13ης Ιουνίου 2006, Traghetti del Mediterraneo, C-173/03, EU:C:2006:391, σκέψη 30, και της 25ης Νοεμβρίου 2010, Fuß, C-429/09, EU:C:2010:717, σκέψη 46).
- 20 Η αρχή αυτή τυγχάνει εφαρμογής, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, και οσάκις η επίμαχη παραβίαση οφείλεται σε απόφαση εθνικού δικαστηρίου αποφαινομένου σε τελευταίο βαθμό. Πράγματι, λαμβανομένου υπόψη του σημαντικού λειτουργήματος το οποίο επιτελεί η δικαστική εξουσία ως προς την προστασία των δικαιωμάτων που αντλούν οι ιδιώτες από τους κανόνες δικαίου της Ένωσης και του γεγονότος ότι το αποφαινόμενο σε τελευταίο βαθμό δικαστήριο συνιστά, εξ ορισμού, το τελευταίο δικαιοδοτικό όργανο ενώπιον του οποίου οι ιδιώτες μπορούν να προβάλλουν τα δικαιώματα που τους παρέχονται βάσει των κανόνων αυτών, το Δικαστήριο έκρινε ότι θα θιγόταν η πλήρης αποτελεσματικότητα των εν λόγω κανόνων και ότι θα εξασθενούσε η προστασία των δικαιωμάτων αυτών αν δεν παρεχόταν στους ιδιώτες η δυνατότητα, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, αποκαταστάσεως της ζημίας που υφίστανται λόγω παραβίασεως του δικαίου της Ένωσης οφειλομένης σε απόφαση εθνικού δικαστηρίου αποφαινομένου σε τελευταίο βαθμό (βλ., σχετικώς, αποφάσεις της 30ής Σεπτεμβρίου 2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, σκέψεις 32 έως 36 και 59, της 13ης Ιουνίου 2006, Traghetti del Mediterraneo, C-173/03, EU:C:2006:391, σκέψη 31, και της 9ης Σεπτεμβρίου 2015, Ferreira da Silva e Brito κ.λπ., C-160/14, EU:C:2015:565, σκέψη 47).
- 21 Στο αιτούν δικαστήριο απόκειται να διακριβώσει αν τούτο συμβαίνει στην περίπτωση των επίμαχων στην υπόθεση της κύριας δίκης αποφάσεων της 15ης και της 16ης Δεκεμβρίου 2008.
- 22 Τούτου δοθέντος, πρέπει να υπομνησθεί ότι, όσον αφορά τις προϋποθέσεις θεμελιώσεως της ευθύνης κράτους για τις ζημίες που υπέστησαν ιδιώτες λόγω καταλογιστέας σε αυτό παραβίασεως του δικαίου της Ένωσης, το Δικαστήριο έχει επανειλημμένα αποφανθεί ότι οι ζημιωθέντες ιδιώτες έχουν δικαίωμα αποκαταστάσεως της ζημίας που έχουν υποστεί εφόσον συντρέχουν τρεις προϋποθέσεις, συγκεκριμένα δε ότι ο παραβιαζόμενος κανόνας δικαίου της Ένωσης αποσκοπεί στην απονομή δικαιωμάτων στους ιδιώτες, ότι η παράβαση του κανόνα αυτού είναι κατάφωρη και ότι υφίσταται άμεσος αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της παραβάσεως αυτής και της ζημίας που υπέστησαν οι εν λόγω ιδιώτες (βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 5ης Μαρτίου 1996, Brasserie du pêcheur και Factortame, C-46/93 και C-48/93, EU:C:1996:79, σκέψη 51, της 30ής Σεπτεμβρίου 2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, σκέψη 51, και της 14ης Μαρτίου 2013, Leth, C-420/11, EU:C:2013:166, σκέψη 41).
- 23 Η ευθύνη του κράτους μέλους για ζημίες προκληθείσες από απόφαση εθνικού δικαστηρίου αποφαινομένου σε τελευταίο βαθμό, η οποία αντιβαίνει σε κανόνα του δικαίου της Ένωσης, διέπεται από τις ίδιες προϋποθέσεις (βλ. απόφαση της 30ής Σεπτεμβρίου 2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, σκέψη 52).
- 24 Όσον αφορά, ειδικότερα, τη δεύτερη εκ των προϋποθέσεων που μνημονεύθηκαν στη σκέψη 22 της παρούσας αποφάσεως, η ευθύνη αυτή θεμελιώνεται μόνο στην εξαιρετική περίπτωση κατά την οποία το εθνικό δικαστήριο που αποφαινεται σε τελευταίο βαθμό παρέβη προδήλως το εφαρμοστέο δίκαιο (βλ. αποφάσεις της 30ής Σεπτεμβρίου 2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, σκέψη 53, και της 13ης Ιουνίου 2006, Traghetti del Mediterraneo, C-173/03, EU:C:2006:391, σκέψεις 32 και 42).

- 25 Προκειμένου να καθορισθεί αν υφίσταται κατάφωρη παραβίαση του δικαίου της Ένωσης πρέπει να ληφθούν υπόψη όλα τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν την υπόθεση της οποίας έχει επιληφθεί το εθνικό δικαστήριο. Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, μεταξύ των στοιχείων που δύνανται να ληφθούν συναφώς υπόψη καταλέγονται, ιδίως, ο βαθμός σαφήνειας και ακρίβειας του παραβιαζόμενου κανόνα, το εύρος του περιθωρίου εκτιμήσεως που αφήνει ο κανόνας αυτός στις εθνικές αρχές, ο ηθελημένος ή ακούσιος χαρακτήρας της διαπραχθείσας παραβάσεως ή της προκληθείσας ζημίας, το συγγνωστό ή ασύγγνωστο ενδεχομένης πλάνης περί το δίκαιο, το αν η στάση θεσμικού οργάνου της Ένωσης ενδέχεται να συνετέλεσε στη λήψη ή τη διατήρηση σε ισχύ αντιθέτων προς το δίκαιο της Ένωσης εθνικών μέτρων ή πρακτικών και η εκ μέρους του οικείου δικαστηρίου παράλειψη εκπληρώσεως της υποχρεώσεώς του περί προδικαστικής παραπομπής δυνάμει του άρθρου 267, τρίτο εδάφιο ΣΛΕΕ (βλ., σχετικώς, αποφάσεις της 5ης Μαρτίου 1996, *Brasserie du pêcheur* και *Factortame*, C-46/93 και C-48/93, EU:C:1996:79, σκέψη 56, της 30ής Σεπτεμβρίου 2003, *Köbler*, C-224/01, EU:C:2003:513, σκέψεις 54 και 55, και της 12ης Δεκεμβρίου 2006, *Test Claimants in the FII Group Litigation*, C-446/04, EU:C:2006:774, σκέψη 213).
- 26 Εν πάση περιπτώσει, παραβίαση του δικαίου της Ένωσης χαρακτηρίζεται ως κατάφωρη οσάκις αντιβαίνει προδήλως στη σχετική νομολογία του Δικαστηρίου (βλ. αποφάσεις της 30ής Σεπτεμβρίου 2003, *Köbler*, C-224/01, EU:C:2003:513, σκέψη 56, της 12ης Δεκεμβρίου 2006, *Test Claimants in the FII Group Litigation*, C-446/04, EU:C:2006:774, σκέψη 214, και της 25ης Νοεμβρίου 2010, *Fuß*, C-429/09, EU:C:2010:717, σκέψη 52).
- 27 Όσον αφορά τη διαφορά της κύριας δίκης, εάν υποθεθεί ότι, εκδίδοντας τις αποφάσεις της 15ης και της 16ης Δεκεμβρίου 2008, το Okresný súd Prešov (πρωτοδικείο Prešov) απεφάνθη σε τελευταίο βαθμό, θα πρέπει επιπλέον το εν λόγω δικαστήριο, με τις αποφάσεις αυτές, να έχει διαπράξει κατάφωρη παραβίαση του δικαίου της Ένωσης, παραβαίνοντας προδήλως τις διατάξεις της οδηγίας 93/13 ή τη σχετική με την οδηγία αυτή νομολογία του Δικαστηρίου.
- 28 Επισημαίνεται συναφώς ότι, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, το σύστημα προστασίας των καταναλωτών που καθιερώνεται με την οδηγία 93/13 συνεπάγεται την αναγνώριση της δυνατότητας του εθνικού δικαστηρίου να εξετάζει αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα μιας ρήτρας (βλ., σχετικώς, αποφάσεις της 27ης Ιουνίου 2000, *Océano Grupo Editorial* και *Salvat Editores*, C-240/98 έως C-244/98, EU:C:2000:346, σκέψεις 26, 28 και 29, της 21ης Νοεμβρίου 2002, *Cofidis*, C-473/00, EU:C:2002:705, σκέψεις 32 και 33, και της 26ης Οκτωβρίου 2006, *Mostaza Claro*, C-168/05, EU:C:2006:675, σκέψεις 27 και 28).
- 29 Βεβαίως, το Δικαστήριο, στη σκέψη 38 της αποφάσεως της 26ης Οκτωβρίου 2006, *Mostaza Claro* (C-168/05, EU:C:2006:675), δέχθηκε ότι, καταρχήν, η φύση και η σπουδαιότητα του δημόσιου συμφέροντος επί του οποίου εδράζεται η διασφαλιζόμενη βάσει της οδηγίας 93/13 προστασία των καταναλωτών δύνανται να δικαιολογήσουν περαιτέρω ότι το εθνικό δικαστήριο οφείλει να εξετάζει αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα μιας συμβατικής ρήτρας και, ως εκ τούτου, να αναπληρώνει την υφιστάμενη μεταξύ του καταναλωτή και του επαγγελματία ανισότητα. Εντούτοις, στην απόφαση εκείνη, το Δικαστήριο δεν συνήγαγε καμία συνέπεια από την κρίση αυτή, δεδομένου ότι είχε επιληφθεί του ζητήματος αν καταναλωτής δύναται να επικαλεσθεί την ακυρότητα συμβάσεως παραπομπής στη διαιτησία για πρώτη φορά ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου που έχει επιληφθεί αγωγής ακυρώσεως διαιτητικής αποφάσεως.
- 30 Το Δικαστήριο μόλις στην απόφασή του της 4ης Ιουνίου 2004, *Pannon GSM* (C-243/08, EU:C:2009:350, σκέψη 32), αποφάνθηκε ρητώς για πρώτη φορά ότι η αποστολή που ανατίθεται βάσει του δικαίου της Ένωσης στα εθνικά δικαστήρια δεν περιορίζεται απλώς στη δυνατότητα να αποφαινούνται επί του ενδεχομένως καταχρηστικού χαρακτήρα ρήτρας συμβάσεως που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της εν λόγω οδηγίας, αλλά συνεπάγεται και υποχρέωση να εξετάζουν αυτεπαγγέλτως το ζήτημα αυτό, εφόσον διαθέτουν τα αναγκαία προς τούτο νομικά και πραγματικά στοιχεία.

- 31 Ως εκ τούτου, από της εκδόσεως της αποφάσεως εκείνης, το Δικαστήριο έχει επανειλημμένα υπενθυμίσει την υποχρέωση αυτή την οποία υπέχει το εθνικό δικαστήριο (βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 14ης Ιουνίου 2012, *Banco Español de Crédito*, C-618/10, EU:C:2012:349, σκέψεις 42 και 43, της 21ης Φεβρουαρίου 2013, *Banif Plus Bank*, C-472/11, EU:C:2013:88, σκέψη 22, και της 1ης Οκτωβρίου 2015, *ERSTE Bank Hungary*, C-32/14, EU:C:2015:637, σκέψη 41).
- 32 Ειδικότερα, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι, εφόσον το εθνικό δικαστήριο που επιλαμβάνεται της εκδόσεως απογράφου βάσει διαιτητικής αποφάσεως περιβληθείσας την ισχύ του δεδικασμένου διαθέτει τα αναγκαία νομικά και πραγματικά στοιχεία, υποχρεούται να προβεί αυτεπαγγέλτως σε έλεγχο του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών της συμβάσεως στις οποίες θεμελιώνεται η διαπιστωθείσα με τη διαιτητική απόφαση αυτή απαίτηση, με γνώμονα τις διατάξεις της οδηγίας 93/13, σε περίπτωση κατά την οποία, βάσει των εσωτερικών δικονομικών κανόνων, οφείλει, στο πλαίσιο παρόμοιας διαδικασίας εκτελέσεως, να εξετάσει αυτεπαγγέλτως αν οι ρήτρες αυτές αντιβαίνουν στους εθνικούς κανόνες δημοσίας τάξεως (βλ., σχετικώς, απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 2009, *Asturcom Telecomunicaciones*, C-40/08, EU:C:2009:615, σκέψη 53, διάταξη της 16ης Νοεμβρίου 2010, *Pohotovost*, C-76/10, EU:C:2010:685, σκέψεις 51, 53 και 54, και απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 2014, *Pohotovost*, C-470/12, EU:C:2014:101, σκέψη 42).
- 33 Κατά συνέπεια, δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι εθνικό δικαστήριο το οποίο, πριν εκδοθεί η απόφαση της 4ης Ιουνίου 2009, *Pannon GSM* (C-243/08, EU:C:2009:350), παρέλειψε να εξετάσει αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας εμπίπτουσας στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13, μολονότι διέθετε τα αναγκαία προς τούτο νομικά και πραγματικά στοιχεία, παρέβη προδήλως τη σχετική νομολογία του Δικαστηρίου και ότι, ως εκ τούτου, υπέπεσε σε κατάφωρη παραβίαση του δικαίου της Ένωσης.
- 34 Εν προκειμένω, διαπιστώνεται ότι οι επίμαχες στην υπόθεση της κύριας δίκης αποφάσεις της 15ης και 16ης Δεκεμβρίου 2008 είναι προγενέστερες της αποφάσεως αυτής.
- 35 Ως εκ τούτου, παρέλκει η εκτίμηση περί του αν το γεγονός ότι επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης διαδικασία αναγκαστικής εκτελέσεως δεν έχει περατωθεί, ότι το πρόσωπο κατά του οποίου κινήθηκε η διαδικασία αυτή τήρησε απολύτως αδρανή στάση ή, ακόμη, ότι δεν έκανε χρήση όλων των ένδικων βοηθημάτων και μέσων, όπως είναι η αγωγή λόγω αδικαιολόγητου πλουτισμού, τα οποία του παρέχει η οικεία έννομη τάξη, ασκεί επιρροή στη θεμελίωση της ευθύνης του οικείου κράτους μέλους για ζημίες που υπέστησαν ιδιώτες λόγω παραβιάσεων του δικαίου της Ένωσης οφειλόμενες σε δικαστικές αποφάσεις, όπως είναι οι επίμαχες στην υπόθεση της κύριας δίκης αποφάσεις της 15ης και 16ης Δεκεμβρίου 2008.
- 36 Υπό τις συνθήκες αυτές, στο πρώτο, το δεύτερο και το τρίτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η εξής απάντηση:
- Η ευθύνη κράτους μέλους για ζημίες που υπέστησαν ιδιώτες λόγω παραβιάσεως του δικαίου της Ένωσης οφειλόμενης σε απόφαση εθνικού δικαστηρίου δύναται να θεμελιωθεί μόνον εφόσον η απόφαση αυτή εκδόθηκε από δικαστήριο αυτού του κράτους μέλους αποφαίνόμενο σε τελευταίο βαθμό, στοιχείο του οποίου η διακρίβωση, όσον αφορά την υπόθεση της κύριας δίκης, απόκειται στο αιτούν δικαστήριο. Εφόσον τούτο συμβαίνει, απόφαση εθνικού δικαστηρίου αποφαينوμένου σε τελευταίο βαθμό μπορεί να συνιστά κατάφωρη παραβίαση του δικαίου της Ένωσης, δυνάμενη να στοιχειοθετήσει την εν λόγω ευθύνη, μόνο σε περίπτωση κατά την οποία το εν λόγω δικαστήριο, με την απόφαση αυτή, παρέβη προδήλως το εφαρμοστέο δίκαιο ή σε περίπτωση κατά την οποία η παραβίαση αυτή διαπράχθηκε παρά την ύπαρξη πάγιας σχετικής νομολογίας του Δικαστηρίου.
 - Δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι εθνικό δικαστήριο το οποίο, πριν εκδοθεί η απόφαση της 4ης Ιουνίου 2009, *Pannon GSM* (C-243/08, EU:C:2009:350), παρέλειψε, στο πλαίσιο διαδικασίας αναγκαστικής εκτελέσεως διαιτητικής αποφάσεως με την οποία έγινε δεκτό αίτημα να υποχρεωθεί το καθού η διαδικασία πρόσωπο στην ικανοποίηση χρηματικών απαιτήσεων βάσει συμβατικής ρήτρας που

πρέπει να θεωρηθεί καταχρηστική, κατά την έννοια της οδηγίας 93/13, να εξετάσει αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα της ρήτηρας αυτής, μολονότι διέθετε τα αναγκαία προς τούτο νομικά και πραγματικά στοιχεία, παρέβη προδήλως τη σχετική νομολογία του Δικαστηρίου και ότι, ως εκ τούτου, υπέπεσε σε κατάφωρη παραβίαση του δικαίου της Ένωσης.

Επί του τετάρτου και του πέμπτου ερωτήματος

- 37 Με το τέταρτο και το πέμπτο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινισθεί, κατ' ουσίαν, αν το ύψος της ζημίας που προκλήθηκε από την προβαλλόμενη στο πλαίσιο της κύριας δίκης παραβίαση του δικαίου της Ένωσης αντιστοιχεί στο ποσό της αποζημίωσης που ζητεί η Μ. Τομάσoνά, αν μπορεί να γίνει δεκτό ότι αντιστοιχεί στο ποσό της απαιτήσεως που πράγματι εισπράχθηκε, δηλαδή στον αδικαιολόγητο πλουτισμό του προσώπου υπέρ του οποίου εκδόθηκε η διαιτητική απόφαση, και αν αγωγή με αίτημα την αποκατάσταση της ζημίας αυτής έχει επικουρικό χαρακτήρα σε σχέση με αγωγή λόγω αδικαιολόγητου πλουτισμού.
- 38 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι, εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις για τη θεμελίωση της ευθύνης του κράτους, στοιχείο του οποίου η διακρίβωση απόκειται στα εθνικά δικαστήρια, το κράτος υποχρεούται να άρει τις συνέπειες της προκληθείσας ζημίας στο πλαίσιο του εθνικού δικαίου περί αστικής ευθύνης, εξυπακουμένου ότι οι προϋποθέσεις τις οποίες ορίζουν οι διάφορες εθνικές νομοθεσίες σχετικά με την αποκατάσταση της ζημίας δεν μπορεί να είναι λιγότερο ευνοϊκές από εκείνες που αφορούν παρόμοιες απαιτήσεις στηριζόμενες στο εσωτερικό δίκαιο (αρχή της ισοδυναμίας) ούτε μπορούν να είναι τέτοιες ώστε να καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή υπέρμετρα δυσχερή την αποζημίωση (αρχή της αποτελεσματικότητας) (βλ. αποφάσεις της 19ης Νοεμβρίου 1991, Francovich κ.λπ., C-6/90 και C-9/90, EU:C:1991:428, σκέψη 42, της 30ής Σεπτεμβρίου 2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, σκέψη 58, της 24ης Μαρτίου 2009, Danske Slagterier, C-445/06, EU:C:2009:178, σκέψη 31, της 25ης Νοεμβρίου 2010, Fuß, C-429/09, EU:C:2010:717, σκέψη 62, και της 9ης Σεπτεμβρίου 2015, Ferreira da Silva e Brito κ.λπ., C-160/14, EU:C:2015:565, σκέψη 50).
- 39 Ως εκ τούτου, οι κανόνες περί υπολογισμού του ύψους ζημίας προκληθείσας λόγω παραβιάσεως του δικαίου της Ένωσης καθορίζονται βάσει του εθνικού δικαίου κάθε κράτους μέλους, εξυπακουμένου ότι οι εθνικές ρυθμίσεις περί καθορισμού των κανόνων αυτών πρέπει να τηρούν τις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας.
- 40 Το αυτό ισχύει και όσον αφορά τη σχέση μεταξύ αγωγής με αίτημα την αποκατάσταση τέτοιας ζημίας και των λοιπών ενδίκων βοηθημάτων που παρέχει η έννομη τάξη του οικείου κράτους μέλους, όπως είναι η αγωγή λόγω αδικαιολόγητου πλουτισμού.
- 41 Υπό τις συνθήκες αυτές, στο τέταρτο και πέμπτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι οι κανόνες περί αποκατάστασης ζημίας προκληθείσας λόγω παραβιάσεως του δικαίου της Ένωσης, όπως οι σχετικοί με τον υπολογισμό του ύψους της ζημίας αυτής ή τη σχέση μεταξύ αγωγής με αίτημα την αποζημίωση αυτή και των λοιπών ενδεχομένως διαθέσιμων ενδίκων βοηθημάτων, καθορίζονται βάσει του εθνικού δικαίου κάθε κράτους μέλους, τηρουμένων των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 42 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (πρώτο τμήμα) αποφαινεται:

- 1) Η ευθύνη κράτους μέλους για ζημίες που υπέστησαν ιδιώτες λόγω παραβίασεως του δικαίου της Ένωσης οφειλόμενης σε απόφαση εθνικού δικαστηρίου δύναται να θεμελιωθεί μόνον εφόσον η απόφαση αυτή εκδόθηκε από δικαστήριο αυτού του κράτους μέλους αποφαινόμενο σε τελευταίο βαθμό, στοιχείο του οποίου η διακρίβωση, όσον αφορά την υπόθεση της κύριας δίκης, απόκειται στο αιτούν δικαστήριο. Εφόσον τούτο συμβαίνει, απόφαση εθνικού δικαστηρίου αποφαινομένου σε τελευταίο βαθμό μπορεί να συνιστά κατάφωρη παραβίαση του δικαίου της Ένωσης, δυνάμενη να στοιχειοθετήσει την εν λόγω ευθύνη, μόνο σε περίπτωση κατά την οποία το εν λόγω δικαστήριο, με την απόφαση αυτή, παρέβη προδήλως το εφαρμοστέο δίκαιο ή σε περίπτωση κατά την οποία η παραβίαση αυτή διαπράχθηκε παρά την ύπαρξη πάγιας σχετικής νομολογίας του Δικαστηρίου.

Δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι εθνικό δικαστήριο το οποίο, πριν εκδοθεί η απόφαση της 4ης Ιουνίου 2009, *Pannon GSM* (C-243/08, EU:C:2009:350), παρέλειψε, στο πλαίσιο διαδικασίας αναγκαστικής εκτελέσεως διαιτητικής αποφάσεως με την οποία έγινε δεκτό αίτημα να υποχρεωθεί το καθού η διαδικασία πρόσωπο στην ικανοποίηση χρηματικών απαιτήσεων βάσει συμβατικής ρήτρας που πρέπει να θεωρηθεί καταχρηστική, κατά την έννοια της οδηγίας 93/13, να εξετάσει αυτεπαγγέλτως τον καταχρηστικό χαρακτήρα της ρήτρας αυτής, μολονότι διέθετε τα αναγκαία προς τούτο νομικά και πραγματικά στοιχεία, παρέβη προδήλως τη σχετική νομολογία του Δικαστηρίου και ότι, ως εκ τούτου, υπέπεσε σε κατάφωρη παραβίαση του δικαίου της Ένωσης.

- 2) Οι κανόνες περί αποκαταστάσεως ζημίας προκληθείσας λόγω παραβίασεως του δικαίου της Ένωσης, όπως οι σχετικοί με τον υπολογισμό του ύψους της ζημίας αυτής ή τη σχέση μεταξύ αγωγής με αίτημα την αποζημίωση αυτή και των λοιπών ενδεχομένως διαθέσιμων ενδίκων βοηθημάτων, καθορίζονται βάσει του εθνικού δικαίου κάθε κράτους μέλους, τηρουμένων των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας.

(υπογραφές)